

Bildiriler I

İstanbul Tarihi: Medeniyetlerin Buluşma Noktası Olarak İstanbul

ATATÜRK
KÜLTÜR
MERKEZİ

7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi

7th International Turkish Culture Congress

Türk ve Dünya Kültüründe İstanbul

In Turkish and World Culture İstanbul

BİLDİRİLER I

İstanbul Tarihi: Medeniyetlerin Buluşma Noktası Olarak İstanbul

ATATÜRK
KÜLTÜR
MERKEZİ

Bir Kent, Bir Lider, Sekiz Yıllık Ayrılığın Sonu: Atatürk'ün İstanbul'a Gelişi (1927)

Hakan UZUN*

ÖZ

Atatürk 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan ayrıldıktan sonra 1927 yılına kadar bu şehre bir daha hiç gitmemiş, bu uzun süren ayrılık, çeşitli yorumların yapılmasına neden olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra ilk defa gittiği İstanbul'da büyük bir heyecanla karşılanmış, burada üç ay gibi oldukça uzun bir süre kalmıştır. Ülke siyasetinde 1927 yılına kadar yaşanan çalkantılı gelişmelerden sonra gittiği İstanbul'da, dinlenmek yerine yoğun bir şekilde çalışmayı tercih etmiş ve yaşanan siyasi gelişmelerin sonuçlarını değerlendirmiştir. Bu sırada, İstanbul yıllar öncesinde olduğu gibi Atatürk'ün siyasi düşünce ve faaliyetleri için bir merkez olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, İstanbul, CHF, Nutuk.

ABSRACT

A City and a Leader the end of Eight -Year Separation Atatürk's Arrival in İstanbul (1927)

Leaving Istanbul on 16th May 1919, Atatürk hadn't visited the city again until 1927, which caused various comments. After the proclamation of the Republic, he was welcomed with great excitement in Istanbul, where he stayed for 3 months. In Istanbul, where he went after a tempestuous political period lasting until 1927, he preferred to work hard instead of having a rest and evaluated the results and effects of the recent political events. Meanwhile, Istanbul became a base for his political thought and activities once again as before.

Key Words: Atatürk, İstanbul, Republican People's Party, The Speech.

* Yrd. Doç. Dr. Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir, e-posta: huzun@ahievran.edu.tr

Giriş

Atatürk, o zamanki tabiri ve yaygın bir şekilde kullanımı ile Gazi Paşa, ülkenin hemen her tarafına gitmiştir. Özellikle de yapılması planlanan herhangi bir inkılâp öncesi veya sonrasında gerçekleştirdiği bu gezileri yapmasındaki en öncelikli amacı, kamuoyu oluşturmaya yöneliktir. Bunun dışında bir başka amacı da halkın içinde bulunduğu durumu yerinde tespit etmek ve sıkıntılarını doğrudan dinlemek olmuştur. 1927 yılında da uzun bir süreden beri gitmediği İstanbul'a gitmeye karar vermiş, yaşamında oldukça önemli bir yere sahip olan bu şehir ona bir kez daha ev sahipliği yapmıştır. İstanbul'un tarihinde kayda değer bir yeri olan bu ziyaret, İstanbullular açısından da oldukça önemli olmuştur.

Atatürk, Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet'in 1453'te fethettiği İstanbul'u, iki kez işgalden kurtarmıştır; ilki Çanakkale Savaşları sırasında gösterdiği başarılar sonucunda, diğeri ise Milli Mücadele sonrası işgalci güçlerin tüm yurttan çıkarılması ile gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Türkler için, İstanbul'un tarihinde Fatih Sultan Mehmet ve Atatürk'ün ayrı ayrı yerleri vardır. İlki fetheden, diğeri ise kurtaran bir başka deyişle elde kalmasını sağlayan kişidir.

Atatürk, İstanbul'un tarihinde önemli bir yere sahip olmakla birlikte, İstanbul şehri de onun yaşamında önemli, hatta belirleyici bir yere sahip olmuştur; bu şehir ilk gençlik yıllarını yaşadığı, hemen her konuda kendisini yetiştirdiği, yaşamı boyunca çok önemli, hayati kararlarını aldığı bir yer olmuştur. Dahası Atatürk'ün yükselişi de burada başlamış, yaşamı da burada sona ermiştir.

Yorucu ve sıkıntılı geçen bir mücadelenin ardından, yıllar sonra, 1927'de yeniden İstanbul'a giden Atatürk, yine geçmişte olduğu gibi önemli bir takım kararlar alıp uygulamaya geçme aşamasındadır ve bu tarihi günlerin yaşanmasından önce mekân olarak yine İstanbul'u seçmiştir.

1. Atatürk'ün İstanbul Şehri İle İlk Tanışması ve Sonrası

Atatürk'ün, Selanik Askeri Rüştiyesi'nde başlayan askeri okul öğrenciliği, 1905 yılında Harp Akademisi'ni kurmay yüzbaşı olarak bitirmesiyle sona ermiştir. Yaşamında ilk kez İstanbul'a gitmesi de bu öğrencilik yıllarına rastlamıştır. 13 Mart 1899'da İstanbul'da bulunan Mekteb-i Harbiye-i Sâhâne'ye kaydolan Atatürk

İstanbul'la tanışmıştır. (Borak 2004: 19–41; Eroğlu 1986: 11–14; Güler 2001: .9–27; Önder 175) 1905'te, V. Ordu'ya atandığı tarihe kadar, yaklaşık olarak altı yıl kaldığı İstanbul'da, çok kısa sürmüş de olsa, İstanbul'un eğlence hayatını tanımış,[1] siyasi düşüncelerinin alt yapısını büyük oranda hazırlamış, ülke sorunları üzerine düşünmeye ve çözümler üretmeye başlamıştır. (Borak 2004: 26–27, 49) 1905'ten sonra İstanbul'a 13 Kasım 1918'e kadar çeşitli nedenlerle yaklaşık olarak on üç kez gelmiş olan Atatürk'ün bu geliş-gidişleri genellikle çok kısa zaman aralıklarını kapsamıştır. Bu yıllarda İstanbul'da kaldığı en uzun süre, 4 Ocak 1918'de Veliaht Vahdettin Efendi'nin maiyetinde katıldığı Almanya seyahatinden dönüşü ile 25 Mayıs 1918'de böbrek rahatsızlığının tedavisi dolayısıyla Viyana'ya gitmek için İstanbul'da kaldığı süre olmuştur. Bu da yaklaşık üç ay on dokuz gündür. (Kocatürk 1992: 7, 9, 10, 13, 18, 27, 46-48, 56, 60, 62-64, 74)

16 Mayıs 1919'dan 1 Temmuz 1927'ye kadar oldukça uzun bir süre, kısa aralıklarla da olsa bir kez dahi olsun İstanbul'a uğramamış olan Atatürk'ün 1927 yılına değin İstanbul'da geçirdiği en uzun süre, 13 Kasım 1918 ile 16 Mayıs 1919 arasındaki yaklaşık altı aylık süredir. Bu süre, işgale uğramış olan ülkeyi içinde bulunduğu durumdan kurtarmak amacıyla yapılan, oldukça yoğun bir takım çalışmalarla ve arayışlarla geçmiştir.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra komuta ettiği ordular grubu dağıtılınca 10 Kasım 1918'de Adana'dan ayrılarak 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelmiştir. İtilaf Devletleri donanmasının İstanbul'a geldiği gün başkente ulaşan Atatürk, bu duruma çok üzülmüş ve şu ünlü sözünü söylemiştir: "Geldikleri gibi giderler". (Tansel 1991: 75; Yalçın-Koca 2005: 92–93) Bu arada daha önceden iş başında bulunan İzzet Paşa Hükümeti (14 Ekim–11 Kasım 1918), Padişah Vahdettin'in, Mondros görüşmelerine Damat Ferit Paşa'yı göndermek istemesine karşı çıkması ve Vahdettin'in savaş suçlusu kabul edilen İttihatçıların yargılanması konusunda Hürriyet ve İtilafçıların görüşünü destek-

[1] Atatürk bu durumu şöyle anlatmıştır: "...İdadide iken inatla çalışıyordum. Sınıfta birinci, ikinci olmak için şiddetli bir gayret vardı. Nihayet idadiyi bitirdim; harbiyeye geçtim. Burada da riyaziye merakım devâm ediyordu. Birinci sınıfta saf gençlik hayallerine tutuldum, dersleri ihmal ettim. Senenin nasıl geçtiğinin hiç farkında olmadım. Ancak dersler kesilince kitaplara sarıldım." (Borak 2004: 26–27)

lemesi nedeniyle anlaşmazlığa düşmüş; Vahdeddin'in yoğun baskısı nedeniyle istifa etmek durumunda kalmıştır. (Turan 1991: 80; Akşin 1998: 108) Ahmet İzzet Paşa'nın kurduğu hükümetin kabinesinin oluşumunda Suriye'de VII. Ordu Kumandanlığı görevini henüz üstlenmiş olan Atatürk'ün telkinlerinin de rolü olmuş, kendisi için hükümette Harbiye Nazırlığı'na talip olmuştur. "Ben, barışın çabuk gelmeyeceğini biliyordum. Barışa kadar çok bunalımlı durumlar karşısında kalacaktık. İşte bu sıralarda vatana ciddi hizmetlerde bulunabileceğim kanısında idim" diyen Atatürk, Harbiye Nazırlığını böyle bir kaygıdan dolayı ısrarla istemiştir. Ne var ki hükümet kurulmuş, ancak kendisine herhangi bir görev verilmemiştir. (Atay 1998: 61-62; Akşin 1998:103)

Atatürk, İstanbul'a iner inmez, konağında Ahmet İzzet Paşa ile görüşmüş, kendisine istifasını hiç doğru bulmadığını söyleyerek, yeni hükümeti kurmakla görevlendirilen Tevfik Paşa kabinesinin iktidara geçmesini Mebusan Meclisi'nde durdurmak gerektiğini ve İzzet Paşa kabinesinin yeniden iş başına gelmesinin gerektiğine işaret etmiştir. (Aydemir 1983: 344) Atatürk bu amaçla, mecliste yeni kurulan Tevfik Paşa Hükümeti'nin güvenoyu almaması için uğraştıysa da, Tevfik Paşa kabinesi büyük çoğunlukla güvenoyu almış ve bu tasarı gerçekleşmemiştir. (Selek 1981: 199; Aydemir 1983: 345) Zaten, Padişah Vahdettin'de 1914 Osmanlı ülkesini temsil eden, bütün Anadolu ve bütün Osmanlı Arap ülkelerinden (Yemen, Hicaz, Filistin, Suriye, Irak) mebusların bulunduğu meclisi kapatmıştır. (Akşin 1998: 109)

Tevfik Paşa'nın güvenoyu alması önlenemeyince, 15 Kasım Cuma günü Vahdettin'le bir görüşme yapmış ve kendisinin hükümette yer alması konusunda padişahı aydınlatmaya, ikna etmeye çalışmıştır. Ancak bu ilk görüşmelerinde, Padişah, Atatürk'ün isteklerini dinlemek yerine (Selek 1981: 199; Yalçın-Koca 2005: 107) kendi kuşkularını gidermek için, ordunun durumunu sorgulamış ve kendisine bağlılığı konusunu anlamak istemiştir. Bu görüşmenin dışında, Atatürk, İstanbul'da kaldığı süre içinde kendisi talepte bulunarak, Padişah ile beş defa daha görüşmüş, (Bayur 1990: 238; Atay 1998: 92; Yalçın-Koca 2005: 107) ancak bu girişimlerinden hiç bir sonuç alamamıştır. Bu arada İstanbul'a ilk geldiğinde kaldığı Pera Palas'taki odasından, Şişli'deki evine taşınmıştır. Burası, arkadaşlarıyla toplandıkları, ülke sorunlarını görüştükleri ve çözüm bulmaya çalıştıkları bir yer olmuştur. Ülkenin kurtuluş planları bu

evde hazırlanmıştır. (Aydemir 1983: 359) Milli Mücadele'nin öncü kadrosu içinde yer alan Ali Fuat (Cebesoy), Kazım Karabekir, Rauf (Orbay), İsmet (İnönü), T. Rüştü (Aras), Dr. Rasim Ferit (Talay) ve daha birçok kişi Şişli'deki bu evde bir araya gelmişler, bu ev çalışmalarında onlar için bir merkez olmuştur. (Bayur 1990: 281; Akşin 1992: 125)

Bu dönemde, Atatürk'ün İstanbul'da ilk ilişki kurduğu kişilerden biri de çocukluk arkadaşı Fethi Bey (Okyar) olmuştur. Fethi Bey (Okyar)'in çıkardığı Minber gazetesine ortak olmuş, (Selek 1981: 200) burada yazdığı yazılarla ve bu gazetede kendisi hakkında çıkan haberlerle kamuoyu oluşturmaya, İstanbul'da bulunan siyasi çevrelerin ilgisini çekmeye çalışmış, gazeteyi bir propaganda aracı olarak kullanmak istemiştir. (Kinross 1994: 173; Yalçın-Koca 2005: 96, 108) Vakit ve Ati gazetelerinde de Atatürk'ten övgüyle söz eden yazılar çıkmış, kendisiyle yapılan görüşmeler yayımlanmıştır. (Sarıhan 2000: 79)

Atatürk, tabanı geniş tutabilmek, var olan güçlerden yararlanabilmek için henüz örgütlü durumunu koruyan İttihat ve Terakki ile de dolaylı yoldan ilişkiye girmeyi denemiştir. Bu nedenle Fethi Bey, İttihat ve Terakki'nin ünlü maliye nazırı Cavit Bey'i Minber gazetesine kazandırmıştır. (Akşin 1992: 126 vd.) Bir ara Atatürk ile hükümet kurma olasılığı oldukça yüksek olan Ayan Meclisi Başkanı Ahmet Rıza Bey arasında da bir görüşme olmuştur. Ancak bundan da bir sonuç çıkmamıştır. (Akşin 1992: 126–128; Bayur 1990: 240-246; Yalçın-Koca 2005: 115-119)

Atatürk, İstanbul'da bulunduğu süre içinde bir takım yabancı gazeteci ve İtilaf Devletleri temsilcileriyle de görüşmelerde bulunmuştur. Daily Mail gazetesinin muhabiri G. Ward Price, Anzak Kolordu Komutanı General Sir William Birdwood ve İstanbul'da bulunan İtalyan temsilcileriyle, Fransız Sefaretinde görevli ve İskoç Presbiteryen Kilisesi Papazı olan Robert Frew ile bir araya gelmiştir. (Kinross 1994: 178-181; Selek 1981: 203; Akşin 1992: 129; Yalçın-Koca 2005: 123-128)

Kendisine, İstanbul'da çalışmalarını sürdürürken, hükümet tarafından II. Ordu Müfettişliği teklif edilmiş, ancak bu isteği rahatsızlığını öne sürerek reddetmiştir. (İslâm Ansiklopedisi 732) Şubat 1919'da General Allenby, Ali İhsan Paşa'nın yerine Atatürk'ün 6. Ordu Komutanlığı'na atanmasını istemiş, Atatürk bu isteği de kabul etmemiştir. Bunun üzerine otomobili, yaveri ve komutanlık ödeneği elinden alınmış ve izlenmeye başlanmıştır. (Bıyıklıoğlu 1981: Bayur 1990: 259)

Atatürk, bu açık girişimlerinden başka, bir takım gizli faaliyetlerde de bulunmak istemiş, bu amaçla bir İhtilal Komitesi kurmuştur. Güvendiği arkadaşlarıyla birlikte kurduğu bu örgüt sayesinde padişahı değiştirmeyi, hükümeti ele geçirmeyi düşünmüşlerdir. Fakat bu tür yöntemlerle bir şey yapılamayacağını anlamışlar ve bir daha böylesi bir plan yapmamışlardır. (Selek 1981: 202; Yalçın-Koca 2005: 119-123)

Bunların dışında Trakya-Paşaeli Müdafaai Heyeti Osmaniye Derneği Şubat 1919'da, Atatürk'ten başlarına geçmesini istemişlerdir. O ise parça parça değil, ülke içinde bir birlik sağlanıp, birlikte çalışılmasının daha uygun olacağını söyleyerek bu isteği geri çevirmiştir. (Selek 1981: 204)

Atatürk'ün İstanbul'da bulunduğu süre içinde yaptığı tüm bu faaliyetlerinden anlaşıldığı kadarıyla, Samsun'a hareket edinceye kadar çalışmalarını siyasi yollardan çözüm aramanın yararlı olacağını düşünerek, genellikle hükümette görev alma yolunda yoğunlaştırmış ve uyguladığı bir takım siyasi taktiklerle, yönetimle iyi geçinmeye çalışmıştır. Ancak İstanbul'da bir şey yapılamayacağını anladıktan sonra, çözümü Anadolu'da aramaya başlamış ve çözüm yolunu kendi deyimiyle şöyle belirlemiştir: "...Uygun bir zaman ve ortamda İstanbul'dan kaybolmak, basit bir düzenlemeyle Anadolu içine girmek, bir süre adsız çalıştıktan sonra, bütün Türk ulusuna felaketi duyurmak...". Bundan sonraki çalışmalarını bir şekilde Anadolu'ya geçip, mücadeleyi buradan yürütmek üzerine kuran Atatürk, bir süre sonra Anadolu'ya görevli olarak gitme şansına kavuşmuştur. (Selek 1981: 203; Aydemir 1983: 373) Çünkü İngilizler, hükümetten, Samsun ve yöresindeki asayişsizliğin önlenmesini istemişlerdir. Nitekim Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, uluslararası bir soruna dönüşmüş olan Ermenilerin özellikle Doğu Anadolu bölgesindeki toprak isteklerine, Doğu Karadeniz bölgesinde bir Pontus Devleti kurmak isteyen Rumlar da katılmıştır. Bunların amaçlarına ulaşmak için yaptıkları bir takım faaliyetler, Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'ne bağlı yerel güçler tarafından önlenmeye çalışılmış, Rumlar da "...Karadeniz Rumlarının katliam tehditleri ile karşı karşıya kaldıkları..." söylentisini yayarak büyük devletlerden yardım isteğinde bulunmuşlardır. Böylelikle İtilaf Devletleri, Nisan 1919'da İstanbul Hükümeti'ne bir nota vererek bölgedeki asayişsizliğin giderilmediği takdirde buraların işgal edileceğini bildirmişlerdir. Bunun üzerine hükümet ve saray, bölgede güvenliği ve mütareke koşullarının uygulanmasını sağlayacak, dirayetli bir komutanın gönderilmesine karar vermişlerdir. (Yavuz 1994: 21–23) Rauf Bey (Orbay)'in anılarına göre, Başbakan, İçişleri Bakanını çağırmış, soruna çözüm getirmesini istemiştir. Mehmet Ali Bey de, "bu iş burada, Babıâli'de yoluna konamaz; düzenin bozulduğu bölgeye, bu sorunun üstesinden gelebilecek, deneyimli birisini geniş yetkilerle göndermek gerekir; varolan komutanlar arasında bu niteliklere sahip olarak aklıma gelen Mustafa Kemal Paşa'dır" (Kinross 1994: 242) yanıtını vererek, Atatürk'ü açıkça önermiştir. Şakir Paşa'nın belirttiğine göre ise Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın uygun görmesi ve Padişah Vahdettin'in de onayıyla, bu görev Atatürk'e verilmiştir. (Bayur 1990: 293) Bu görev konusunda tercih edilmesinin nedeni ise İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Enver Paşa'ya karşı olumsuz bir tavır sergilemesi, Almanya karşıtı olması, Çanakkale Savaşı'nda gösterdiği başarı ve bunun sonucunda kazandığı saygınlık ile Padişahla kurduğu yakın ilişkidir. (Türkmen 2001: 121–122) Ancak İstanbul'da kaldığı süre içinde izlediği siyasi taktiklerin de bu konuda etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Verilen görevle ilgili olarak tüm hazırlıkları tamamladıktan ve gerekli vedalaşmaları yaptıktan sonra, 16 Mayıs 1919'da Bandırma adındaki vapur ile beraberindekilerle birlikte Galata rıhtımından ayrılmıştır. (Yalçın-Koca 2005: 284) Böylelikle, Atatürk'ün İstanbul'da geçen bu altı aylık süre içinde ülkenin kurtuluşunu sağlamak amacıyla yaptığı çalışmalar sona ermiş; Anadolu'da milli bir mücadeleyi başlatmak üzere İstanbul'dan ayrılmıştır.

1927 yılına kadar sürmüş olan bu ayrılık, oldukça uzun bir zaman almış, bu süre içinde ülkede çok büyük değişiklikler olmuş; her şeyden önce Osmanlı Devleti ortadan kalkmış, yeni bir Türk devleti kurulmuştur. Geçmişte devletin başkenti olan İstanbul ise artık sadece Türkiye'nin diğer illerinden biri olmuştur. Ayrıca Atatürk, 1919'da İstanbul'dan ayrıldığında bir Osmanlı paşası iken, artık yeni Türk devletinin kurucusu, cumhurbaşkanı olarak İstanbul'a gelmiştir.

2. Atatürk'ün 1927'de İstanbul'a Gelişi

2.1 1927'de İçinde Bulunulan Koşullar

1927'ye kadar yeni Türk devletinin en sarsıntılı dönemleri yaşanmıştır. Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasından hemen sonra gerçekleştirilen değişim hamleleriyle Türkiye kısa zamanda siyasal ve sosyal

alanda hızlı ve radikal bir değişim sürecine tanık olmuştur. 1923'de Cumhuriyetin ilanı, 1924'te Halifeliğin kaldırılması, eğitim ve öğretimin birleştirilip laik bir hale getirilmesi, 1926'da Medeni Kanun'un kabulü bu değişimin en önemli adımları olmuştur. Ancak bu durum bir takım rahatsızlıkları da beraberinde getirmiş, ülkede Cumhuriyet'in ilanıyla başlayan tartışmalar, özellikle Halifeliğin kaldırılmasından sonra ciddî bir kutuplaşmaya dönüşmüş, ülkede siyasî ve sosyal gerginliklerin yaşanmasına yol açmıştır. (Aybars 1988: 423)

Milli Mücadele'nin önder kadrosu arasında da anlaşmazlıklar olmuş, bazıları Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası çatısı altında muhalif bir örgütlenmeye gitmişlerdir. Dahası Şeyh Sait İsyanı gibi ülkeyi sarsan bir takım sıkıntılar yaşanmış, olaylar Atatürk'e karşı bir suikast girişimi düzenlenmesine kadar varmıştır. Bu arada çıkan olayları engellemek amacıyla, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun çıkarılması ve İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulması, Cumhuriyet tarihinde bir dönüm noktası olmuş, rejim sertleşmiş ve ülkede otoriter bir yönetim kurulmuştur. (Zürcher 1998: 257; Zürcher 2003: 123–124; Kinross 1994: 472) Bunların dışında Cumhuriyet Halk Fırkası'nda da bir takım değişikliklere gidilmiştir. Üçüncü dönem meclisinin milletvekillerini belirlemek amacıyla yapılacak seçimden önce 23 Haziran 1927'de CHF'de bir tüzük değişikliği yapılmıştır. Buna göre, parti başkanı, milletvekili adaylarını tek başına belirleme yetkisine sahip olmuştur. (Vakit 24 Haziran 1927; Hakimiyet-i Milliye 26 Haziran 1927) Bununla birlikte 1927 yılı itibariyle olağanüstü durum sona ermiştir. Ayaklanma ve tepkiler bastırılmış, İstiklal Mahkemeleri kaldırılmış, Takrir-i Sükûn Kanunu ise yürürlükte tutulmakla birlikte kullanılmamıştır. (Tunçay 1999: 180)

Tüm bu siyasî gelişmelerin dışında, Atatürk 22–23 Mayıs 1927 gecesi çok çalışmasının neticesinde aşırı yorgunluktan kaynaklandığı söylenen bir kriz geçirmiştir.[2] Doktorların kendisine dinlenmesi önerisinde bulunmaları üzerine bu süreyi İstanbul'da geçirmeye karar vermiş ve bu karar 20 Haziran 1927'de İstanbul'a duyurulmuştur. (Önder 177)

[2] Atatürk, Kasım 1923'te de iki defa benzer bir kriz geçirmiştir. 1927'de geçirdiği kriz için, dışarıdan getirilen doktorlar "çok sigara içmekten" ileri gelen bir "anjin" olduğunu söylemişler. Dr. Asım İsmail Arar ise çok daha sonra bu durumu "hafif geçen bir enfarktüs" olarak değerlendirmiştir. (Şimşir 1989: 1–2)

Atatürk İstanbul'a bu koşullar altında gelmiştir. Suların durulduğu ancak siyasi açıdan da ağır bedellerin ödendiği bir ortamda; amacı geçmişi geride bırakmak ve hayata geçireceği yeni projeler için hazırlanmaktır. Bu projeler içinde en önemli olanlarından biri ise partisinin kongresinde okumayı düşündüğü ve hazırlıklarına daha önceden başladığı Nutuk adlı eserini tamamlamaktır. Böylelikle bunca sıkıntılı bir dönemden sonra, 1919 ile 1927 yılları arasında yaşanan tüm gelişmeleri Türk milletine kendi ağzından anlatmayı hedeflemiştir. Ayrıca CHF'nin kurulmasından sonra ilk, ancak Atatürk Sivas Kongresi'ni partisinin ilk kongresi olarak kabul ettiği için CHF'nin ikinci kongresi olarak kabul edilen kongrenin toplanması hazırlıklarını ve III. Meclisin oluşturulması amacıyla yapılan seçimlerle ilgili bazı çalışmaları da burada planlamıştır.

Bu arada İstanbulluların durumu ise daha farklıdır. Sekiz yıllık bu süre bir takım olumsuz yorumlara neden olmuş, İstanbul'un Osmanlı Devleti'nin başkenti olduğu, muhalifleri barındırdığı ve Atatürk'ün Ankara'yı yeni başkent olarak benimsetmeye çalıştığı için İstanbul'a gitmediği söylentileri yayılmıştır. (Cumhuriyet Ansiklopedisi 2003: 96) Bu nedenle, Atatürk'ün İstanbul şehri ile ilgili olarak neler düşündüğü ve ne zaman İstanbul'a gideceği sürekli merak edilen bir konu olmuştur. Gazeteciler yazdıkları köşe yazılarında üstü kapalı da olsa bu konuya değinerek serzenişte bulunmuş (Bolat 2007: 67–68), yaptıkları röportajlar sırasında kendisine sık sık bu yönde sorular sormuşlardır. Atatürk'ün İstanbul ile ilgili olarak söyledikleri de her zaman ilgi ile karşılanmış, manşetlere taşınan bir konu olmuştur. Basın temsilcileri, İstanbul Belediyesi, bir takım cemiyetler kendisini sürekli olarak İstanbul'u ziyaret etmesi için davet etmişler, hatta İstanbul Belediyesi 6 Haziran 1923 günü kendisine hemşerilik beratı da vermiştir. (Banoğlu 1983: 82–103) Dolayısıyla İstanbul halkı da Cumhurbaşkanını bu duyguların etkisi altında karşılamıştır ve İstanbul'a yapılan bu ziyaret sıradan olmayıp, özellikle İstanbul halkı için de oldukça önemli ve anlamlı olmuştur. Nitekim 20 Haziran 1927'de Atatürk'ün İstanbul'a geleceği haberi duyulduğunda hemen, heyecanlı bir hazırlık süreci başlamıştır. (Cumhuriyet Ansiklopedisi 2003: 96)

2. 2. Atatürk İstanbul'da

Atatürk'ün İstanbul'u ziyaret edeceği kamuoyuna, basın yoluyla önceden duyurulmuş, şehre kesin olarak hangi tarihte ve hangi araçla ge-

leceği, nerede kalacağı gibi konular başta olmak üzere, basında tartışılmış, (Vakit 20 Haziran 1927; Cumhuriyet 19, 25, 26, 27 Haziran 1927) Ankara'dan İstanbul'a gelinceye kadar geçeceği bütün istasyonlarda halk tarafından onu uğurlamak üzere çeşitli hazırlıklar yapılmıştır. (Vakit 30 Haziran–1 Temmuz 1927)

Basından anlaşıldığı kadarıyla, Atatürk'ün İstanbul'u ziyaret edeceği haberi İstanbul'da büyük bir memnuniyet yaratmış ve onu en iyi şekilde karşılamak üzere İstanbul Belediyesi'nin öncülüğünde günlerce öncesinden bir takım hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. Öncelikle çeşitli komisyonlar kurularak, bir karşılama programı hazırlanması için çalışmalara başlanmış, titiz ve heyecanlı denebilecek bir çalışma yürütülmüştür. (Vakit 21, 27, 29 Haziran 1927; Cumhuriyet 28 Haziran 1927) Bu bağlamda, şehrin farklı yerlerine, başta belediye olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından taklar kurulmaya başlanmış, (Vakit 30 Haziran 1927) taklar bayraklarla, renkli tüller ve lambalarla özenli bir şekilde süslenmiş, "Yaşasın halaskârımız, büyük Gazimiz", "Yaşasın büyük halaskârımız", "Yaşasın büyük reisimiz", "Feyz aldığı deha ve irfan güneşini, büyük reisini tazimle selamlar", "Yaşasın Cumhuriyet", "Kurtardığın ve mesut ettiğin milletin başında çok yaşa büyük Gazi", "Hoş geldin büyük Gazimiz" gibi onun Milli Mücadele'deki rolünü ortaya koyan bir takım sözler asılmıştır. (Vakit 30 Haziran–1 Temmuz 1927) Bunların dışında İstanbul'da kaldığı süre içinde yerleşmesi için Dolmabahçe ve Beylerbeyi Sarayları hazırlanmaya başlanmış, İstanbul'a indiğinde Dolmabahçe Sarayı'na gideceği güzergâh üzerinde bulunan bazı mağaza ve banka şubeleri de süslenmiştir. (Vakit 1 Temmuz 1927; Cumhuriyet 23, 25 Haziran 1927) Bu hazırlıklarla ilgili olarak basında yapılan yorumlardan anlaşıldığı kadarıyla, hazırlıkların sonucunda, İstanbul'da bir "*renk cümbüşü*" yaratılmış, her taraf "rengârenk" bir hale gelmiştir. (Vakit 1 Temmuz 1927) Bu arada İstanbul'dan kalabalık bir heyet de Atatürk'ü karşılamak üzere İzmit'e gitmiştir. (Vakit 1 Temmuz 1927)

Atatürk 30.06.1927'de saat 17.15'te trenle Ankara'dan ayrılmış, ertesi sabah saat 10.00'da İzmit'e inmiştir. (Öztüre 1969: 201) Bu yolculuğu sırasında, Ankara'dan İzmit'e kadar olan bütün istasyonlar donatılmış, trenin geçtiği yerlerde ise gece de dahil olmak üzere öğrenciler ve halk kendisini selamlamıştır. (Artuk 1989: 2081) İzmit'te kaldığı çok kısa süre içinde kalabalık bir halk topluluğu tarafından karşılanmış ve

burada kendisini başka illerden gelerek memleketlerine davet eden kurulları kabul etmiştir. (Öztüre 1969: 201) Yanında ise "Mutad Zevat" olarak da adlandırılan ve her zaman yanında bulunan Nuri Conker, Salih Bozok, Kılıç Ali ve Recep Zühtü'nün[3] (Aydemir 1981: 294) yanı sıra Bayındırlık Vekili Behiç (Erkin), Sağlık Vekili Dr. Refik (Saydam), Tevfik Bıyıklıoğlu, Başyaver Rusuhi Bey'ler yer almıştır. (Öztüre, 1969: 202)

1 Temmuz'da İstanbul Valisi Süleyman Sami, Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa ve Belediye Başkanı Muhittin Bey'in başkanlığındaki karşılama komitesi ve çeşitli kuruluşların temsilcileri Cumhurbaşkanını karşılamak üzere İzmit İstasyonu'nda hazır bulunmuşlardır. TBMM başkanı Kâzım (Özalp) Paşa da Atatürk'ü karşılayanlar arasında yer almıştır. (Önder 177) İstanbul milletvekili Muhtar Bey'in kısa bir konuşma yapmasından sonra, Atatürk Ertuğrul yatına geçerek Hamidiye kruvazörü ve torpidolar eşliğinde yola çıkmıştır. Şirket-i Hayriye vapurlarının katılımı, uçak filolarının uçuşları ve top atışları arasında İstanbul Boğazı'na gelmiştir. Burada sahil boyunca dizilmiş olan İstanbul halkı ile bayraklarla süslenmiş yüzlerce kayık, mavna ve römorkör tarafından karşılanmıştır. Ertuğrul Yatı halkın toplandığı bütün kıyılara yakın gitmiş olduğundan Maltepe, Adalar, Fenerbahçe, Ahırkapı, Sarayburnu, Üsküdar ve Çengelköy kıyılarından geçilmiş, (Vakit, Cumhuriyet 2 Temmuz 1927; Aydemir 1981: 295) sonunda Ertuğrul yatı saat 18.00'de Dolmabahçe Sarayı önüne demir atmıştır. İstanbul Belediye Başkanı Muhittin (Üstündağ) Bey'in, kendisinin İstanbul'u ziyarete gelmesinden dolayı duyduğu memnuniyeti belirten konuşmasından sonra,[4] Atatürk de Dolmabahçe Sarayı'nın

3 Mutad Zevat Bozdağ tarafından, Ali Kılıç'ın, Atatürk'ün hususiyetleri kitabından yararlanılarak ve Celal Bayar, Tevfik Rüştü Aras, Şükrü Kaya ve öteki yakınlarından dinlemek suretiyle dört kişi olarak belirlenmiştir. (Bozdağ 1999: 177) Ancak Cevat Abbas Gürer ve Yurdakul'un Mutad Zevat listesi oldukça kabarıktır. Bkz. (Yurdakul 2006: 45–46; Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer 2007: 373) Bu kişiler aynı zamanda keskin nişancı idiler ve Atatürk'ün koruma görevini de yürütüyorlardı. Sonradan Recep Zühtü bir kadını vurduğu için Atatürk'ün gözünden düşmüş ve sofrasından uzaklaştırılmıştır. (Bozdağ 1999: 177)

4 İstanbul Belediye Başkanı Muhittin (Üstündağ) Bey'in konuşması: "En derin ve en samimi bir iştiyakla teşrifinize senelerdenberi intizar eden İstanbul halkına taşkın bir neşe-i saadet ve pek coşkun bir heyecan-ı sürur getiren büyük Gazi! Hoş geldiniz. Anafartalar'ın ve Dumlupınar'ın büyük kahramanına, Türk ihtilâl ve inkılâbının rehakâr kudretine ve Türk hamle-i tekâmül ve medeniyetinin dâhi reisine, bir milyon halkın şükran halâsını ve hiss-i imtinanını bütün şumulü ile arz ve ifade edecek kelime bulmaktan âcizim. Bu vazi-

muayede salonunda (Bayramlaşma Salonu), İstanbul halkına yönelik olarak bir konuşma yapmıştır. Millet iradesinin önemini vurguladığı konuşmasında, yapılan inkılâplara da değinerek, bu sayede büyük bir ilerleme sağlandığını, bu değişimin devam edeceğini söylemiş, İstanbul şehrine ve İstanbul halkına karşı duyduğu sevgi ve özlemi dile getirmiştir.[5] Ancak İstanbul'a neden bu kadar uzun bir süre gelmediği hakkında hiçbir açıklamada bulunmamıştır.

feyi ancak her gün yeni ve ihyakâr irşâdatınıza tekabül etmekte olan Türk tarihinin mağrur sayfaları ifa edebilecektir. İstanbul'un şimdiye kadar tanımadığı bu derece şerefâver ve tarihi ziyareti âliden halkın duyduğu misilsiz sevinç ve saadetin en beliğ ifadesi ise, enzârı dehanız huzurundaki lisan-ı hâl ve âsiye-i şevk-ı şükranlarıdır. İstanbul halkının aziz halâskârını bağrına bastığı bugün, İstanbul şehrinin en büyük bayram günü olarak kalacaktır. Huzur-u devletinizde kendilerini temsîl şerefi ile mübahi olduğum şehir halkının lütfu teşrifinizden mütevellit bîpayân minnet ve şükranlarını arz eyliyor ve hissiyatı kalbiye ve vicdaniyelerine tercüman olarak bir kere daha sıhhat ve saadetiniz temennıyatını izhara müsaade buyurmalarını istirham ediyorum. Kurtardığın ve mesut ettiğin milletin başında çok yaşa büyük Gazi" (Banoğlu 1983: 113-114)

5 Atatürk şunları söylemiştir: "İstanbul halkını, İstanbul'daki cemiyetleri ve muhtelif teşekkülleri heyeti aliyyenizde selâmlamakla bahtiyarım. Aziz vatandaşlarımın bana karşı olan teveccüh ve muhabbetlerinin bugünkü parlak tezahüratından, çok mütehassıs oldum. Samimî kalbimden teşekkür ederim. İstanbul'dan çıktığım günden bugüne kadar sekiz sene geçti. Hicran ve tahassürle geçen dakikaların bile ne kadar uzun geldiği düşünülürse sekiz senelik hasretin. İstanbul'un muhterem ahalisi için ruhumda ateşlediği iştiyakın büyüklüğü kolaylıkla takdir olunur. İki büyük cihanın mültekasında, Türk vatanının ziyneti, Türk tarihinin serveti. Türk milletinin gözbebeği İstanbul, bütün vatandaşların kalbinde yeri olan bir şehirdir. Bu şehir, meşum hâdiselerle muzdarip bulunduğu zamanlar, bütün vatandaşların kalblerinde kanıyan yaralar açılmıştı. Kalbi yaralı olanlardan biri de bendim. Bugün görüyoruz ki, geçirdiğimiz karanlık gecelerin meşiminden kalplerimizi mesâr ile dolduran nurlu seherler doğdu. Sekiz sene evvel muztarip ve ağlayan İstanbul'dan kalbim sızlıyarak çıktım, teşyi edenim yoktu. Sekiz sene sonra kalbim misterih olarak gülen ve daha güzelleşen İstanbul'a geldim. Bütün İstanbulluların ruhuma heyecan veren sıcak ve muhabbetkâr ağuşile karşılandım. Sekiz sene, heyeti içtimaiyemizin yeni dahil olduğu devrin tarihi, ihtiva ettiği ihtilâllerle, inkılâplarla ve neticeleriyle az meşbu değildir. Sekiz senede milletimizin siyasi, içtimai ve medeni inkişaf yolunda gösterdiği kabiliyet ve liyakat derecesi yüksektir. Bu dereceyi her gün daha ziyade yükseltmek için çok dikkatle ve azimle çalışacağız! Vatanın imari, milletin refahı, daha çok gayret ve mesai talebetmektedir. Hissiyatı ve vicdanî telâkkiyatı ilim ve fenle tenmiye ve terbiye ederek heyeti içtimaiyemizin hakikî huzur ve saadetine çalışmak ulvî bir noktai nazardır. Bu noktai nazarı size, aziz İstanbul halkına, sekiz sene evveline kadar içinde yedi evliya kuvvetinde bir heyulâ tasavvur ettirilmek istenilen bu sarayın içinde söylüyorum. Yalnız artık bu saray, zilûllâhların değil, zıl olmıyan, hakikat olan milletin sarayıdır. Ve ben burada milletin bir ferdi, bir misafiri olarak bulunmakla bahtiyarım. İstanbul'un bedîî güzellikleri, İstanbul halkının samimî nüvazişleri içinde geçireceğim günlerin bende, yeniden unutulmaz hatıralar bırakacağına, feyizli ilhamlar yaratacağına şüphem yoktur. Bunun için çok seviniyorum. Bu sevincimi bütün halka iblâğ buyurmanızı rica eder ve heyeti aliyyenizi tekrar selâmlarım" (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 1997: 264-265).

İstanbul'da kaldığı süre içinde birçok yerde yaptığı konuşmalarla farklı konularda düşüncelerini söylemiş olan Atatürk, en dikkat çeken konuşmalarından birini de 7 Temmuz 1927 yılında İstanbul Muallimler Birliği Kongre Heyetini kabulü sırasında yapmıştır. Konuşmasında, eski hocaların dini esaslara bağlı olduğunu, öğretmenlerin ise ilmi esaslara göre çalışarak gerçek gelişme devrine ulaşmada yardımcı olacaklarını, onların her sebepten yaralanarak halk ile birlik olmaları gerektiğini belirtip, bilimin ve öğretmenin toplum içindeki yeri ve önemi üzerinde durmuştur.[6] (Atatürk'ün Bütün Eserleri 2006: 351-352)

Basında, Atatürk'ün İstanbul'u ziyareti üzerine yapılan yorumlarda, İstanbul'a gitmekle burada yaşayanlara büyük bir onur kazandırdığı söylenmiş, 1 Temmuz'un İstanbullar için bir bayram günü olduğu vurgulanmış, bu ziyaretten dolayı duyulan memnuniyet şahsına karşı yapılan övgü dolu sözlerle dile getirilmiş, ülkenin işgalden kurtarılmasında oynadığı öncü rol özellikle belirtilmiştir. Bu konuda yazılanlara şöyle bir örnek verilebilir: "Aziz Gazi, başımıza bir mezar taşı hazırlamışlardı. Sen ondan muhteşem zî hayat bir abide yarattın. Sanki yeni bir tarihe kavuştuk. Sana bin selam, bin minnet ve hürmet". (Vakit 1 Temmuz 1927; Cumhuriyet 29 Haziran- 1 Temmuz 1927) Gazetelerde konuyla ilgili olarak yazılan köşe yazılarında ise Atatürk'ün, İstanbul'a geldiği gün söylediği sözlere dikkat çekilmiştir. Bu sözler adeta gündemi belirlemiş, belediye bu sözlerin mermer kitabeler halinde İstanbul'un çeşitli yerlerine asılmasına karar vermiş, (Vakit 4 Temmuz 1927; Cumhuriyet 3 Temmuz 1927) basında bu sözlerin önemi üzerinde durulmuş ve üzerine çeşitli yorumlar yapılmıştır. Yapılan yorumlarda, özellikle dikkat çekilen noktalar, Atatürk'ün İstanbullular hakkındaki övgü dolu sözleri ile millet iradesine yönelik olarak söyledikleri olmuştur. (Vakit 2–3 Temmuz 1927) Atatürk'ün İstanbul'a gelişi ile ilgili olarak gerek basında yapılan yorumlarda, gerekse halkın kendisine karşı gösterdiği

6 Konuşma şu şekildedir: "Eski hocalar nasıl din esasından hâkim olmuşlarsa, muallimlerin de ilim esasından kazanmaya başladıkları hâkimiyeti nihayete erdirmelidir. Bununla muallimlik mesleği hakiki gelişme devrine dahil olacaktır. Muallimler her vesileden istifade ederek halka koşmalı, halk ile beraber olmalı ve halk muallimin yalnız çocuğa alfabe okutur bir varlıktan ibaret olmadığını anlamalıdır".

ilgi sırasında en çok vurgulanan nokta ise daha öncede belirtildiği gibi onun Milli Mücadele'deki öncü rolü olmuştur. Bunların dışında Atatürk'ün 1927 yılında ki İstanbul ziyaretinin anısına kendisine hediye edilmek üzere İstanbul darphanesinde bir madalyon hazırlanmıştır. (Artuk 1989: 2088)

Atatürk'ün İstanbul'a geldiği ikinci gün, büyük bir fener alayı düzenlenmiş, gece geç saatlere kadar süren bu törenle, İstanbullular kendisine topluca hoş geldin demişlerdir. Fener alayı oldukça coşkulu bir şekilde geçmiş, törene bando ve mızıka eşliğinde başta halk olmak üzere, ellerinde meşaleler ve fenerlerle askerler, Harbiye, Bahriye, Darülfünun, Öğretmen Okullarının, liselerin, ortaokulların öğrencileri, izci grupları, Esnaf Cemiyeti üyeleri katılmıştır. Geçide katılanlar kamyon ya da otomobilleri vermek istedikleri mesaja uygun bir hale getirip, süslemişler, genellikle de Atatürk'ün fotoğraf ya da büstünü koydukları arabaları çok renkli bir hale getirmişlerdir. Fener alayı sırasında havai fişekler de atılmış, marşlar söylenmiş, "Yaşa Yaşa Mustafa Kemal Paşa", "Yaşa bin Yaşa Mustafa Kemal Paşa" diye birçok defalar bağırılmış, halk da geçide katılanları izleyip, alkışlamış ve tezahüratta bulunmuştur. (Vakit, Cumhuriyet 3 Temmuz 1927)[7] Bu arada Atatürk de Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan Çamlı Köşk'ün penceresinden fener alayına katılanları selamlamıştır. Onun bu davranışı, fener alayına katılanlar ve halk tarafından "Yaşa Gazi, Yaşa Halaskârımız" bağırışlarıyla, büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. (Vakit, Cumhuriyet 3 Temmuz 1927) Bu tür fener alayları ve törenler daha sonraki günlerde de devam etmiştir. (Vakit 4 Temmuz 1927)

Atatürk, İstanbul'da kaldığı süre içinde bir takım yerlere ziyaretlerde bulunmuş, yerli ve yabancı heyetleri, elçileri kabul etmiştir. Ayrıca çeşitli gezintiler yapmış ve halkın içine girmekten çekinmemiştir. Onun halkla iç içe bu tür davranışları, büyük tezahüratlarla karşılanmıştır. (Banoğlu 1983: 107–166; Kocatürk 1983: 468–471) İstanbul'da yaptığı gezintiler sırasında Moda deniz yarışlarını izlemiş ve deniz ya-

7 Bu durum basına şöyle yansımıştır: "Dün gece bütün İstanbul, bir nur kafilesi şeklinde büyük Gazi'nin huzurundan geçti" (Vakit 3 Temmuz 1927)

rışları nedeniyle malul gaziler heyetine bin lira hediye etmiş, (Vakit, Cumhuriyet 6 Ağustos 1927) Üsküdar'da dört yüz evin yanmasına neden olan yangının felaketzedelerine de acil ihtiyaçları için beş bin lira yardımda bulunmuştur. (Cumhuriyet 25 Ağustos 1927; Kocatürk 1983: 470) Bu arada beklenmedik bir takım gelişmeler de olmuştur. Atatürk İstanbul'da iken kendisine bir suikast hazırlığı ortaya çıkarılmış, suikastçılar Sisam'dan Anadolu'ya geçerlerken 27 Ağustos 1927'de başlarındaki Hacı Sami ölü, diğerleri yararlı olarak ele geçirilmişlerdir. (Kocatürk 1983: 470)

İstanbul'a gelirken doktorların kendisine dinlenme tavsiyesinde bulundukları Atatürk'ün, (Tunçay 1999: 180) İstanbul'dayken en çok yaptığı şey, çok yoğun bir şekilde çalışmak olmuştur. Gazetelerde kendisiyle ilgili olarak verilen en sık haberin, "Dün bütün gün geç saatlere kadar Dolmabahçe Sarayı'nda çalıştı" ibaresinin olması da bu durumu doğrular niteliktedir. (Vakit, Cumhuriyet, Hakimiyet-i Milliye)

İstanbul'da bulunduğu sırada da ülkedeki siyasi konularla meşgul olduğu anlaşılan Atatürk'ün bu uğraşısının nedenleri milletvekili seçimleri, CHF'nin kurultay hazırlıkları ve bunun bir parçası olan Nutuk adlı eserinin hazırlanması olmuştur. Nitekim İstanbul'dayken Nutuk adlı eserinin son hazırlıklarını yapmasının yanı sıra, 28 Ağustos'ta Bakanlar Kurulunu burada toplayarak başkanlık yapmış, 29 Ağustos'ta milletvekili seçimi dolayısıyla bir bildiri yayımlayarak, seçmenleri CHF'yi desteklemeye çağırmış ve seçilecek milletvekillerinin yolsuzluklara karışmasını önlemek amacıyla uymak zorunda oldukları bir takım koşulları seçimden önce açıklamıştır.[8] Bu koşullar, sonradan

8 "Milletvekillerinin Tanımağa Mecbur Oldukları Özel Şartlar Hakkında Tamim (29. VIII.1927)

1- Mebusların hususi hayatlarında ticaret ziraat ve sanayi vesairedeki iktisadi ve mali faaliyetleri devletin resmi kanunlarına tabidir. Fakat Cumhuriyet Halk Fırkasına mensup mebusların mebusluk sıfatını hususi hayatı iktisadiyeleri için İstihkar edememelerine Fırka Reisi umumiliği dahi hususi itina gösterecektir.

2- Sermayesinin ekseriyeti devlete ait olan müessese ve şirketlerle menafii, umumiyeye ait ve mukavelei mahsuseye müstenid imtiyazı şirketlerde ve inhisar idarelerinde hükümet tarafından meclisi idarelere tayin olunan azalar ve bu müessesatı temsil vaziyetinde bulunanlar fırkaya mensup mebuslardan olmayacaktır. Mütebaki şirket ve müesseselerin Meclisi idare azalığı kavaidi umummiyeye tabidir.

CHF Kongresinde kabul edilmiş olan yeni tüzüğün de son maddelerini oluşturmuştur. (Tunçay 1999: 182; Vakit, Cumhuriyet 29–30 Ağustos 1927) Ayrıca seçimlerden sonra yayımladığı bir beyanname ile de seçmenlere teşekkür etmiştir. (Atatürk'ün Bütün Eserleri 2006: 374; Tunçay 1999: 183)

İstanbul'a gelmeden önce alınan bir kararla milletvekili adaylarını da tek başına belirleme yetkisine sahip olan Atatürk'ün CHF'de yaptığı bu yenilikler, parti programına bağlı, homojen bir milletvekili kadrosuyla, parti ve meclis içinde bir disiplin oluşturmak istemesinin ilk adımlarını oluşturmaktadır. (Turan 1995: 279; Güneş 1999: 129) Nutuk adlı eserde aslında bu düşüncesine hizmet edecek araçlardan biri olmuştur. Özellikle önceki dönemde yaşanan TCF ve İzmir suikastı deneyimleri, Atatürk'ü TBMM'ne girecek milletvekillerinin seçiminde daha dikkatli davranmaya itmiş olmalıdır. Nitekim seçimler sonucunda ortaya çıkan milletvekili tablosu incelendiğinde üçüncü dönemde meclise giren milletvekilleri yaklaşık üçte bir oranında yenilenmiş, ikinci meclisin muhalif milletvekilleri meclise girememiştir.[9] Tüm bunların dışında, CHF'nin 1927'deki kongresinde Türk siyasi tarihi açısından önemli olan bir takım başka kararlar da alınmıştır.[10] Dolayısıyla yaşanan tüm bu gelişmelerden önce Atatürk

3- Büyük Millet Meclisinin reis ve reis vekilleri ve icra vekilleri de fırka kâtibi umumîsi ve Fırka gurubunun reisi ve reis vekilleri ve Cumhuriyet Halk Fırkasının müfettişleri gerek devletin alâkadar olduğu müesseselerde ve gerekse devletin alâkadar olmadığı hususî şirket ve müesseselerde Müdürlük ve Meclis idare azalığı gibi idare ve temsil vaziyetlerinden, hakiki surette feragat ederler. Müdürlük ve Meclisi idare azalığı gibi bir idare vaziyeti olmaksızın hususi müesseselerde hissedar olmak devletin kavanini umumiyesine tabidir.
4- Mebusların vazifeye devam noktasından vaziyetleri Büyük Millet Meclisinin kavaidi mahsusasına tabidir. Fırkaya mensup mebusların Büyük Millet Meclisinde devam noktai nazarından bulunacakları vaziyet fırkanın riyaseti umumiyesince hususi ehemmiyeti haiz olacaktır.
5- Cumhuriyet Halk Fırkasına mensup olan mebuslar balâdaki kavaidi riayeti fırkanın riyaseti umumiyesine karşı teahhüt etmiş mevkiindedirler." (Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV 1991: 581; Atatürk'ün Bütün Eserleri 2006: 365–366)

9 Üçüncü dönem meclise giren 316 milletvekilinden; birinci dönemde üye olan üçüncü dönem milletvekili sayısı Mustafa Kemal Paşa da dahil olmak üzere 84 kişi, ikinci dönemde üye olan üçüncü dönem milletvekili sayısı 128 kişi, hem birinci ve hem de ikinci dönemde üye olan üçüncü dönem milletvekili sayısı 79 kişi iken; üçüncü dönemde ilk kez seçilen milletvekili sayısı 121 kişidir. (Öztürk 661–672)

10 Bu kararlardan bazıları şöyledir: Parti tüzüğünün birinci maddesinde "Fırkanın Cumhuriyetçi, Halkçı ve Milliyetçi bir siyasi cemiyet" olduğu belirtilerek CHF'nin parti olarak ideolojisinin belirgin hale gelmesinde önemli adımlar atılmış, (Öz 1992: 76–78, 100) kabul edilen 1927 Nizamnamesinde partinin kurucusu Atatürk'ün CHF genel başkanı olduğu kabul edilmiş ve bunun asla değiştirilemeyeceği kararı alınmıştır. Böylece yeni tüzükle beraber Atatürk değişmez genel başkan sıfatı kazanmıştır. Parti tüzüğünde yapılan son değişikliklerle beraber CHF, sadece ülkedeki tek siyasi teşekkül olmakla kalmıyor, kendi içinde de tartışma ve eleştiri imkânlarını ortadan kaldırmış oluyordu. (Koçak 1995: 105)

yine İstanbul'dadır ve bunlara ait kararların bir kısmını ya burada almış ya da uygulamıştır.

Sonuç

Atatürk, İstanbul'a yaşanan oldukça çalkantılı günlerin ardından gelmiştir. Üstelik hastadır ve dinlenmesi gerekmektedir. Ancak dinlenmek yerine, siyasi bir takım sorunlar üzerinde çalışmıştır. Çünkü yaşanan tüm bu gerilimlerin halka anlatılması gerekmektedir ve başta halk olmak üzere, herkes onu anlamalı, onun devlet ve millet için yaptıklarını yeniden değerlendirmelidir. Yapmayı düşündüğü bir takım girişimler artık geçmişin geride bırakılmasını sağlamalı ve belirlenecek yeni hedeflerle, geleceğe yürünmelidir. Atatürk'ün bu amaçlarını gerçekleştirmek üzere iki önemli adım atmaya karar verdiği görülmektedir. İlki yapılan seçimlerle yenilenen meclis üzerinde daha etkili olmak, ikincisi ise tüm yaşananları kendi ağzından tüm dünyaya anlatmak. İstanbul, verilen bu kararların son hazırlıklarının yapıldığı ve harekete geçmeden önce geldiği yer olmuştur.

Gerçekten de İstanbul'da bulunduğu süre içinde, III. TBMM için yapılacak seçimleri buradan idare etmiş, bu seçimlerle ilgili olarak belirleyici kararları burada almış ve uygulamıştır. Ayrıca yeni oluşturulacak meclisin milletvekillerine söylenmek üzere hazırlanmış olan ve tarihi bir öneme sahip olan Nutuk adlı eserini de burada tamamlamıştır.

Kaynaklar

Akşin, Sina (1992), *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, C.I, 2.baskı, Cem Yayınları: İstanbul.

Akşin, Sina (1998), *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, 3. Baskı, İmaj Yayınları: Ankara.

Artuk, Cevriye (1989), *Atatürk'ün 1 Temmuz 1927 Senesinde İstanbul'a Gelişi*, IX. Türk Tarih Kongresi'nden Ayrı Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.

Atatürk'ün Bütün Eserleri (2006), C.18, Kaynak Yayınları: İstanbul.
Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri C. I-III (1997), C. II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV (1991), b.y.y., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer, Der.: Turgut Gürer, 3. Baskı, Gürer Yayınları: İstanbul, 2007
Atay, Falih Rıfkı (1998), *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, Bateş Atatürk Dizisi: İstanbul.
Aybars, Ergün (1988), *İstiklâl Mahkemeleri (1920–1927)*, C.I-II, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını: İzmir.
Aydemir, Şevket Süreyya (1981), *Tek Adam*, C.3, 7. Baskı, Remzi Kitabevi: İstanbul.
Aydemir, Şevket Süreyya (1983), *Tek Adam*, C.I, 9.baskı, Remzi Kitabevi: İstanbul.
Banoğlu, Niyazi Ahmet (1983), *Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı*, Milli Eğitim Basımevi: İstanbul.
Bayur, Hikmet (1990), *Atatürk Hayatı ve Eseri*, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını: Ankara.
Bıyıklıoğlu, Tevfik (1981), *Atatürk Anadolu'da*, b.y.y.: Kent Basımevi.
Bolat, Bengül Salman (2007), *Milli Bayram Olgusu Ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923–1960)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi: Ankara.
Borak, Sadi (2004), *Atatürk*, Kırmızı Beyaz Yayını: İstanbul.
Cumhuriyet
Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923–1940 (2003), 4. baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
Dursun, Tuncay (2002), *Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları*, Kültür Bakanlığı Yayını: Ankara.
Eroğlu, Hamza (1986), *Atatürk'ün Hayatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını: Ankara.
Güler, Ali (2001), *Askerî Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları (Arşiv Belgelerinin Işığında)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını: Ankara.
Güneş, İhsan (1999), "1923 Seçimleri", *70. Yılında Ulusal ve Uluslarası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u Ve Dönemi*, Der. ve Yay. Haz.: Gül E.Kundakçı, s.s. (113-131), ODTÜ Yayını: Ankara.
Hakimiyet-i Milliye
İslâm Ansiklopedisi, "Atatürk Maddesi", C.I.
Kinross, Lord (1994), *Atatürk (Bir Milletin Yeniden Doğuşu)*, Çev.: Necdet Sander, 12. Baskı, Altın Kitaplar: İstanbul.

Kocatürk, Utkan (1983), *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1919–1938*, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
Kocatürk, Utkan (1992), *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: Ankara.
Koçak, Cemil (1995), "Siyasal Tarih", *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908–1980*, 4. Baskı, Cem Yayınları: İstanbul.
Önder, Mehmet (b.t.y.), *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, b.y.y., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 159.
Öz, Esat (1992), *Türkiye'de Tek-Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923–1945)*, Gündoğan Yayınları: Ankara.
Öztüre, Avni (1969), *Resim-Fotoğraf-Belgelerle Nicomedia İzmit Tarihi*, İstanbul.
Öztürk, Kâzım (b.t.y.), *Türk Parlamento Tarihi*, b.y.y.: TBMM Vakfı Yay.
Sarıhan, Zeki (2000), *Kurtuluş Savaşı'nda İkili İktidar*, Kaynak Yayınları: İstanbul.
Selek, Sebahattin (1981), *Anadolu İhtilâli*, 5.baskı, Örgün Yayınları: İstanbul.
Şimşir, Bilâl N. (1989), *Atatürk'ün Hastalığı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara, XXV. Dizi-Sa. 7.
Tansel, Selahattin (1991), *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.I, Milli Eğitim Basımevi: İstanbul.
Tunçay, Mete (1999), Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923–1931), 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.
Turan, Şerafettin (1991), *Türk Devrim Tarihi*, C.I, Bilgi Yayınevi: İstanbul.
Turan, Şerafettin (1995), *Türk Devrim Tarihi*, 3.Kitap (Birinci Bölüm), Bilgi Yayınları: Ankara.
Türkmen, Zekeriya (2001), *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu Ve Yeniden Yapılanması (1918–1920)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara, XVI. Dizi-Sa.86.
Vakit
Yalçın, E. Semih - Koca, Salim (2005), *Mustafa Kemal Paşanın Anadolu'ya Geçişi*, Berikan Yayınları: Ankara.
Yavuz, Bige (1994), *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara, XVI. Dizi-Sa. 68.
Yurdakul, Yurdakul (2006), *Atatürk'ten Hiç Yayınlanmamış Anılar*, 4. Baskı, Truva Yayınları: İstanbul.
Zürcher, Erik Jan (1998), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 3. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul.
Zürcher, Erik Jan (2003), *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, Çev.: Gül Çağalı Güven, İletişim Yayınları: İstanbul.